

Meta-analyse schuldhulpverlening

Een onderzoek naar het metadossier
schuldhulpverlening

- EINDRAPPORT -

Auteurs

Mats Gorter
Bob van Waveren
Yannick Bleeker

Amsterdam, 18 augustus 2023
Publicatienr. 23013

© 2023 RegioPlan, in opdracht van Nederlandse Vereniging van Rekenkamers en Rekenkamercommissies

Het gebruik van cijfers en/of teksten als toelichting of ondersteuning in artikelen, scripties en boeken is toegestaan mits de bron duidelijk wordt vermeld. Niets uit deze uitgave mag worden veeleenvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van RegioPlan. RegioPlan aanvaardt geen aansprakelijkheid voor drukfouten en/of andere onvolkomenheden.

Inhoudsopgave

<u>1 Inleiding en samenvatting</u>	1
<u>1.1 Aanleiding</u>	1
<u>1.2 Doelstelling en onderzoeksvragen</u>	1
<u>1.3 Aanpak</u>	1
<u>1.4 Samenvatting bevindingen</u>	2
<u>2 Metadossier: rode draden en dwarsverbanden</u>	5
<u>2.1 Inleiding</u>	5
<u>2.2 Organisatie uitvoering schuldhulpverlening</u>	6
<u>2.3 Beleid en beleidsdoelen</u>	6
<u>2.4 Informatievoorziening: controle</u>	7
<u>2.5 Uitvoering van de schuldhulpverlening</u>	7
<u>2.6 Doeltreffendheid van de schuldhulpverlening</u>	7
<u>2.7 Toegang tot en bereik van de schuldhulpverlening</u>	8
<u>2.8 Preventie en vroegsignalering</u>	8
<u>2.9 Beantwoording onderzoeksvraag 1</u>	9
<u>3 Metadossier: vragen die decentraal niveau overstijgen</u>	11
<u>3.1 Inleiding</u>	11
<u>3.2 Beperkingen AVG</u>	11
<u>3.3 Beantwoording onderzoeksvraag 2</u>	12
<u>4 Metadossier: witte vlekken in de rekenkameronderzoeken</u>	15
<u>4.1 Inleiding</u>	15
<u>4.2 Formele taakstelling rekenkamers</u>	15
<u>4.3 Inhoudelijk</u>	15
<u>4.4 Beantwoording onderzoeksvraag 3: witte vlekken</u>	16
<u>Bijlage – Schuldhulpverlening</u>	18
<u>Wet gemeentelijke schuldhulpverlening</u>	18
<u>Wet schuldsanering natuurlijke personen</u>	18
<u>Overige wetgeving</u>	19

Inleiding

1

1 Inleiding en samenvatting

1.1 Aanleiding

Eén van de doelen van de Nederlandse Vereniging van Rekenkamers & Rekenkamercommissies (NVRR) is het verspreiden van kennis onder rekenkamers en rekenkamercommissies. De NVRR verzamelt hier toe rekenkameronderzoek op verschillende beleidsterreinen in haar bibliotheek. Ook bundelt de NVRR rekenkameronderzoeken op systematische wijze in metadossiers. In deze metadossiers wordt voor één onderwerp de belangrijkste informatie uit rekenkamerrapporten samengebracht, zoals onderzoeksvragen, normenkaders, aanpak, conclusies en aanbevelingen. Overheden, rekenkamers en andere partijen die met dezelfde onderwerpen bezig zijn, kunnen hiervan leren.

Om een beleidsterrein inzichtelijk te maken is het niet alleen nodig om informatie van verschillende rekenkamers te verzamelen en samen te brengen, maar ook om deze te analyseren. Door een meta-analyse uit te voeren wordt alle samengebrachte informatie niet alleen toegankelijk, maar ook inzichtelijk. Met het uitvoeren van een meta-analyse wordt dan ook een helicopterview geboden op een compleet beleidsterrein.

De NVRR heeft RegioPlan gevraagd een meta-analyse uit te voeren voor het beleidsterrein schuldhulpverlening. De resultaten van deze analyse zijn opgenomen in de voorliggende rapportage.

1.2 Doelstelling en onderzoeksvragen

De opdracht moet inzicht geven in de opbrengsten van rekenkameronderzoek naar schuldhulpverlening en een helicopterview geven van het beleidsterrein. Daarnaast moet de meta-analyse antwoord geven op de vraag welke vraagstukken door rekenkamers worden benoemd die niet op decentraal niveau kunnen worden op- of aangepakt. Ten slotte moet zicht ontstaan op de witte vlekken in de onderliggende rapportages.

In het onderzoeksvoorstel zijn hiertoe de volgende onderzoeksvragen geformuleerd:

1. Hoe is schuldhulpverlening in verschillende gemeenten ingericht?
2. Welke inzichten over schuldhulpverlening leveren de rekenkameronderzoeken op in het kader van:
 - a. De doeltreffendheid van schuldhulpverlening?
 - b. De doelmatigheid van schuldhulpverlening?
 - c. De rechtmatigheid van schuldhulpverlening?
3. Wat zijn verschillen en overeenkomsten in de conclusies?
4. Wat zijn verschillen en overeenkomsten in de aanbevelingen? Aan wie zijn de aanbevelingen gericht?
5. Welke vraagstukken door rekenkamers worden benoemd die niet op gemeentelijk niveau kunnen worden opgelost?

Naar aanleiding van de startbijeenkomst met de NVRR zijn de onderzoeksvragen aangescherpt:

1. Welke inhoudelijke conclusies kunnen worden verbonden aan veelvoorkomende conclusies (en aanbevelingen) uit het metadossier Schuldhulpverlening?
2. Welke van de conclusies (en aanbevelingen) die in de onderliggende rapportages worden geformuleerd betreffen zaken die niet op decentraal niveau kunnen worden op- of aangepakt en leiden dus tot vragen op landelijk niveau?
3. Welke onderwerpen worden in de onderliggende rapportages weinig tot niet onderzocht en welke conclusies kunnen daaruit worden getrokken?

1.3 Aanpak

De NVRR heeft het metadossier opgesteld op basis van 37 onderliggende rapportages en daar een eerste analyseslag over gemaakt. De resultaten van deze analyseslag zijn opgenomen in het rapport 'NVRR-Metadossier Schuldhulpverlening: Analyse – Do's & Don'ts – Lijst Rekenkamerrapporten' van Corine

Baarda (2022). Het metadossier en deze rapportage zijn de belangrijkste bronnen voor deze meta-analyse, niet de rapportages zelf. Details en nuanceringen die niet zijn opgenomen in het metadossier blijven daarmee buiten beeld.

Op verzoek van de NVRR hebben wij ons bij het uitvoeren van deze analyse primair gefocust op de conclusies en aanbevelingen. De onderzoeksvragen en normenkaders die in de rapporten zijn opgesteld en in de rapportage 'NVRR-Metadossier Schuldhelpverlening: Analyse – Do's & Don'ts – Lijst Rekenkamerrapporten' zijn geanalyseerd blijven daarmee buiten beeld.

- Ter beantwoording van onderzoeksvraag 1 (betreffende de veelvoorkomende conclusies en aanbevelingen) zijn de zeven thema's geanalyseerd die het vaakst onderwerp van conclusies en aanbevelingen zijn in de rapportages. De 37 rekenkamerrapporten representeren zo'n 10 procent van de Nederlandse gemeenten.
- Ter beantwoording van onderzoeksvraag 2 (betreffende de conclusies die niet op decentraal niveau kunnen worden op- of aangepakt en die leiden tot vragen op landelijk niveau) is in het metadossier gezocht naar verwijzingen naar landelijke wet- en regelgeving. De betreffende conclusies en aanbevelingen zijn geanalyseerd en de uitkomsten van deze analyse zijn verder uitgediept aan de hand van enkele relevante publicaties.
- Ter beantwoording van onderzoeksvraag 3 (betreffende de witte vlekken in de rekenkamerrapporten) is in een reflectiesessie met de NVRR nader ingegaan op de thema's die het minst vaak onderwerp van conclusies en aanbevelingen zijn in de rapportages.

1.4 Samenvatting bevindingen

Beantwoording onderzoeksvraag 1: conclusies en aanbevelingen uit Metadossier Schuldhelpverlening

Uit de analyse van de conclusies en aanbevelingen ontstaat een vrij eenduidig beeld van de staat van de schuldhelpverlening in de gemeenten die onderwerp zijn van de rapporten.

Het eerste beeld is dat beleid, beleidsdoelen, maatregelen en indicatoren in veel van deze gemeenten niet concreet genoeg zijn uitgewerkt, wat maakt dat het beleid niet of slechts beperkt kan worden gecontroleerd door de raad en dat de doeltreffendheid en doelmatigheid van het beleid niet of slechts beperkt kunnen worden vastgesteld.

Het tweede beeld is dat het schuldhelpverleningsbeleid zelf onvoldoende integraal van aard is, dat duidelijke afspraken tussen betrokken partijen veelal ontbreken en dat de gemeente niet altijd de regierol bekleedt die van haar mag worden verwacht.

Een derde beeld is dat de schuldhelpverlening nogal wat te stellen heeft met de toegankelijkheid en laagdrempeligheid van de dienstverlening.

Het vierde beeld is dat de preventie en vroegsignalering van schuldenproblematiek nog een stuk beter kunnen. De regievoering van de gemeenten (in de beleidsvoering) en de samenwerking tussen betrokken partijen (bij de uitvoering) zijn hier belangrijke factoren.

Beantwoording onderzoeksvraag 2: zaken die niet op decentraal niveau kunnen worden aangepakt

De belangrijkste knelpunten blijken te gaan om de privacybescherming en dan vooral om regels die de AVG daaraan stelt. Op basis van de hier gepresenteerde analyse kan worden geconcludeerd dat de wijziging van de Wgs per 1 januari 2021 weliswaar heeft geleid tot meer mogelijkheden met betrekking tot gegevens- en informatie-uitwisseling, maar ook dat er aanwijzingen zijn dat in de uitvoering nog niet overall optimaal gebruik wordt gemaakt van deze mogelijkheden. Bovendien kent ook de gewijzigde Wgs beperkingen, met name waar het aankomt op domeinoverstijgende (integrale) hulpverlening. Om tegemoet te komen aan deze beperkingen, is het Wetsvoorstel aanpak meervoudige problematiek (Wams) ingediend.

De rapportages wijzen niet op verdere zaken die niet op decentraal niveau kunnen worden op- of aangepakt. Dit kan komen doordat rekenkamers zich in hun onderzoeken exclusief richten op de rol van de gemeente, dat wil zeggen op zaken die de gemeente wel kan aanpakken. Het is goed mogelijk dat de beperkingen voor gemeentelijk beleid ten gevolge van de landelijke wet- en regelgeving buiten de scope van het gemiddelde rekenkameronderzoek vallen. Een tweede oorzaak kan zijn dat landelijke wet- en

regelgeving simpelweg geen verdere beperkingen voor gemeenten opwerpt bij de inrichting van het schuldhulpverleningsbeleid. Dat laatste blijkt niet te kloppen, getuige de hieronder beschreven witte vlekken in rekenkameronderzoeken.

Beantwoording onderzoeksvraag 3: witte vlekken

Ten slotte is gekeken naar knelpunten in de schuldhulpverlening die in rekenkameronderzoeken niet of weinig voorkomen, maar uit ander onderzoek wel als zodanig naar voren komen. Twee onderwerpen dienen zich nadrukkelijk aan, te weten de aansluiting tussen het minnelijk en het wettelijk traject (Wgs en Wsnp) en de inzet van het schuldenbewind.

Metadossier: rode draden en dwars- verbanden

2

2 Metadossier: rode draden en dwarsverbanden

2.1 Inleiding

In dit hoofdstuk zal een antwoord worden geformuleerd op de eerste onderzoeksvraag, namelijk ‘Welke inhoudelijke conclusies kunnen worden verbonden aan veelvoorkomende conclusies (en aanbevelingen) uit het metadossier Schuldhelpverlening?’ Hiertoe zullen de vijf thema’s die het vaakst onderwerp zijn van conclusies en aanbevelingen in de rapporten nader worden geanalyseerd.

In het rapport ‘NVR-Metadossier Schuldhelpverlening: Analyse – Do’s & Don’ts – Lijst Rekenkamerrapporten’ is weergegeven hoe vaak verschillende thema’s onderwerp van een conclusie of aanbeveling zijn in de rekenkamerrapporten. In tabel 3.1 is per hoofd- en subthema weergegeven hoe vaak dit het geval was.

Tabel 3.1 Hoofd- en subthema’s in conclusies en aanbevelingen

Hoofdthema’s	Aantal conclusies	Aantal aanbevelingen	Subthema’s	Aantal conclusies	Aantal aanbevelingen
Beleidskaders	45	32	Wet- en regelgeving	16	6
			Beleid en beleidsdoelen	29	26
Financiën	24	12	Budget	2	2
			Begroting/jaarverslag	8	5
			Uitgaven	14	5
Sturing	12	16	Sturende rol college	12	16
Kaderstelling	10	16	Kaderstellende rol	10	16
Controle	9	13	Controlerende rol	9	13
Toezicht	38	52	Monitoring	21	27
			Evaluatie/onderzoek	17	25
			Informatievoorziening sturing	19	14
			Informatievoorziening kaderstelling	16	12
Organisatie	28	34	Informatievoorziening controle	24	27
			Organisatie uitvoering	28	34
			Uitvoering schuldhulpverlening	32	17
Praktijk uitvoering schuldhulpverlening	165	141	Betrokken partijen	7	1
			Samenwerking	24	19
			Gegevens- en informatie-uitwisseling	5	9
			Toegang tot/bereik schuldhulpverlening	26	22
			Aansluiting vraag en aanbod	2	1
			Doelgroepen	16	16
			Informatievoorziening	5	11
			Communicatie met cliënten	2	5
			Specifieke hulpprogramma’s	2	2
			Preventie	17	12
(Vroeg)signalering	16	12			
Prestaties	12	5	Nazorg	11	14
			Prestaties schuldhulpverlening	12	5
Resultaat	17	6	Resultaat schuldhulpverlening	17	6
Doeltreffendheid	31	18	Doeltreffendheid schuldhulpverlening	31	18
Efficiëntie	13	8	Efficiëntie schuldhulpverlening	13	8

Bron: Baarda (2022)

Optellen van de kolommen 'Aantal conclusies' en 'Aantal aanbevelingen' leert dat de volgende (sub)thema's het vaakst onderwerp van een conclusie of aanbeveling zijn:

1. Organisatie uitvoering schuldhulpverlening (28 conclusies, 34 aanbevelingen);
2. Beleid en beleidsdoelen (29 conclusies, 26 aanbevelingen);
3. Informatievoorziening: controle (24 conclusies, 27 aanbevelingen);
4. Uitvoering schuldhulpverlening (32 conclusies, 17 aanbevelingen);
5. Doeltreffendheid schuldhulpverlening (31 conclusies, 18 aanbevelingen).

Als alleen wordt gekeken naar aantallen conclusies en aanbevelingen bestaat het risico dat categorieën buiten beschouwing blijven, terwijl deze wellicht wel relevant zijn. Bovendien zijn enkele categorieën inhoudelijk dermate weinig verschillend dat optellen gerechtvaardigd is. Dit meenemend in de overweging vallen ook de volgende categorieën op:

6. Toegang tot/bereik schuldhulpverlening (26 conclusies, 22 aanbevelingen);
7. Preventie en vroegsignalering (33 conclusies, 24 aanbevelingen).

De conclusies en aanbevelingen op het gebied van deze thema's zullen in de volgende paragrafen kort inhoudelijk worden geanalyseerd.

2.2 Organisatie uitvoering schuldhulpverlening

De organisatie van de uitvoering schuldhulpverlening is onderwerp van 28 conclusies en 34 aanbevelingen. Uit de conclusies die in de rapporten zijn getrokken blijkt dat de samenwerking tussen de betrokken partijen in de keten van schuldhulpverlening (gemeenten, uitvoeringsorganisaties, vrijwilligersorganisaties) in veel gemeenten te wensen overlaat: het is veelal onduidelijk welke taken bij welke partij zijn belegd, het ontbreekt aan duidelijke afspraken en er is vaak onvoldoende sprake van een integrale aanpak, hetgeen de doeltreffendheid van de schuldhulpverlening beperkt (zie ook paragraaf 2.6). De gemeente bekleedt vaak niet de opdrachtgevers- en/of regierol die van haar mag worden verwacht.

Aanbevelingen met betrekking tot de organisatie van de uitvoering schuldhulpverlening luiden veelal dat de gemeente haar opdrachtgevers-/regierol beter moet pakken, dat de dienstverlening meer integraal moet worden georganiseerd en dat duidelijkere afspraken met betrekking tot rollen en verantwoordelijkheden moeten worden gemaakt en vastgelegd met betrokken partijen in de keten van schuldhulpverlening.

2.3 Beleid en beleidsdoelen

Kijkend naar de conclusies die in de rapporten zijn getrokken over de beleid en beleidsdoelen valt op dat beleid, beleidsdoelen, maatregelen en indicatoren vaak in algemene termen en niet of weinig concreet (SMART) worden geformuleerd. Indicatoren ontbreken veelal, met beperkte meetbaarheid en slecht zicht op doeltreffendheid en efficiëntie als gevolg. Enkele conclusies luiden dat het beleid lang niet is geactualiseerd. Tevens valt op dat enkele conclusies worden getrokken over de mate waarin het beleid en/of de beleidsdoelen in overeenstemming zijn met de Wgs. Enkele van de conclusies die hier worden geformuleerd liggen sterk in het verlengde van de conclusies die zijn getrokken met betrekking tot de uitvoering schuldhulpverlening: in enkele gemeenten is het realiseren van integrale schuldhulpverlening expliciet opgenomen als doelstelling, in andere gemeenten wordt geconcludeerd dat van integrale schuldhulpverlening nog onvoldoende sprake is.

Veel van de aanbevelingen met betrekking tot beleid en beleidsdoelen betreffen het stellen van duidelijke kaders, met concreet en SMART geformuleerde beleidsdoelen en maatregelen en duidelijke en meetbare indicatoren. Tevens wordt aanbevolen om partners meer te betrekken bij de vorming, uitvoering en verbetering van beleid, om meer aansluiting tussen ontwikkeling en uitvoering te bewerkstelligen.

2.4 Informatievoorziening: controle

Als het gaat om de mate waarin de raad diens controlerende taak naar behoren kan uitvoeren wordt veelal geconcludeerd dat de raad en/of het college onvoldoende op de hoogte zijn van de doeltreffendheid van de schuldhulpverlening. Dit is veelal te herleiden tot het ontbreken van helder beleid en concrete beleidsdoelen, maatregelen en indicatoren en dus van sturingsinformatie. Los van de beschikbaarheid van sturingsinformatie wordt veelal geconcludeerd dat de raad te weinig sturings- en verantwoordingsinformatie ontvangt, dat de informatie die hij ontvangt vaak weinig gedetailleerd is en er geen afspraken zijn over de momenten waarop de raad wordt geïnformeerd en de wijze waarop wordt gerapporteerd.

Veel van de aanbevelingen luiden dat de informatievoorziening aan de raad verbeterd moet worden. De verbetering van de informatievoorziening valt hierbij uiteen in enerzijds het meer gestructureerd verzamelen van meer en betere informatie en anderzijds het maken van duidelijkere afspraken met de raad over het hoe en wanneer delen van welke informatie. De raad wordt veelal opgeroepen een meer proactieve rol te spelen.

2.5 Uitvoering van de schuldhulpverlening

Zoals eerder vastgesteld naar aanleiding van de conclusies die in de rapportages worden getrokken met betrekking tot beleid en beleidsdoelen (paragraaf 2.3) kunnen in veel van de rapportages geen uitspraken worden gedaan over de doeltreffendheid en/of de kwaliteit van de schuldhulpverlening, omdat helder beleid en concrete beleidsdoelen, maatregelen en indicatoren ontbreken. In het verlengde van de conclusies en aanbevelingen die zijn geformuleerd met betrekking tot de organisatie van de uitvoering schuldhulpverlening (paragraaf 2.2) wordt ook hier enkele malen geconcludeerd dat de schuldhulpverlening onvoldoende integraal is opgezet. Meerdere van de rapporten formuleren conclusies met betrekking tot de kwaliteit van de uitvoering van de schuldhulpverlening, die inhoudelijk uiteenlopen: in sommige gemeenten wordt de uitvoering positief beoordeeld, in sommige gemeenten minder positief. Er worden relatief veel conclusies getrokken over wacht- en doorlooptijden, die met name in het geval van complexere casussen als (te) lang worden beoordeeld.

In het verlengde van de uiteenlopende conclusies over de kwaliteit van de uitvoering van de schuldhulpverlening is in de aanbevelingen geen duidelijke lijn te ontwaren. Uit de aanbevelingen klinkt onder andere dat de schuldhulpverlening (meer) integraal moet worden georganiseerd, dat vaker gebruik kan worden gemaakt van het saneringskrediet, dat de drempel tot schuldhulpverlening moet worden verlaagd en dat registraties op orde moeten worden gebracht.

2.6 Doeltreffendheid van de schuldhulpverlening

Veel van de rapporten concluderen dat de doeltreffendheid van de schuldhulpverlening niet of slechts beperkt is vast te stellen. Naast het feit dat in veel gemeenten geen of onvoldoende sprake is van helder beleid met concrete beleidsdoelen, maatregelen en indicatoren wordt hier ook het niet op orde zijn van registraties van in-, uit- en doorstroomcijfers genoemd als verklaring voor het niet of slechts beperkt vast kunnen stellen van de doeltreffendheid van de schuldhulpverlening, iets dat ook al bleek uit de conclusies en aanbevelingen met betrekking tot de informatievoorziening (paragraaf 2.4). In enkele van de rapporten wordt geconcludeerd dat de doeltreffendheid van de schuldhulpverlening beperkt blijft omdat onvoldoende sprake is van integrale schuldhulpverlening, waarin aandacht is voor preventie en nazorg. Het niet voldoende bereiken van de doelgroep is een andere reden voor de beperkte doeltreffendheid van de schuldhulpverlening.

Veel van de aanbevelingen betreffen wederom het formuleren van helder beleid met concrete beleidsdoelen, maatregelen en indicatoren, evenals het maken van heldere afspraken over informatievoorziening aan de raad (paragraaf 2.4). Ook wordt enkele malen aanbevolen om de registratie van in-, door- en uitstroom onder te brengen in een monitorsysteem, zoals een dashboard.

2.7 Toegang tot en bereik van de schuldhulpverlening

Hoewel de conclusies inhoudelijk zeer variëren, vallen enkele zaken op. Het realiseren van voldoende bereik wordt in meerdere rapporten benoemd als lastig, in het bijzonder als inwoners geen hulp willen vragen of de weg naar hulp niet weten te vinden. Het aantal rapportages dat concludeert dat de schuldhulpverlening toegankelijk en laagdrempelig is, is ongeveer gelijk aan het aantal rapportages dat concludeert dat de schuldhulpverlening te weinig toegankelijk en laagdrempelig is. Ook in enkele van de gemeenten waar de schuldhulpverlening wel als toegankelijk en laagdrempelig wordt beoordeeld, wordt geconcludeerd dat het realiseren van bereik een uitdaging is. In enkele van de rapporten wordt geconcludeerd dat het bereik van en de toegang tot schuldhulpverlening worden belemmerd door gebrekkige samenwerking tussen ketenpartners.

Aanbevelingen luiden veelal dat er meer bekendheid moet worden gerealiseerd voor de schuldhulpverlening en dat duidelijker moet worden gemaakt wat schuldhulpverlening voor een inwoner kan betekenen. Anderzijds wordt ook enkele malen aanbevolen om het zicht op de doelgroep te verbeteren, bijvoorbeeld door het doen van onderzoek. Ook wordt enkele malen opgeroepen tot betere samenwerking tussen de betrokken partijen en roepen enkele rapportages op om de schuldhulpverlening laagdrempeliger te organiseren.

2.8 Preventie en vroegsignalering

Evenals bij toegang tot en bereik van de schuldhulpverlening (paragraaf 2.7) is er bij preventie en vroegsignalering weliswaar sprake van veel conclusies, maar ook van grote inhoudelijke variëteit.

Met betrekking tot preventie concluderen de rapportages enkele keren dat het beleid weinig samenhang en richting kent, dat het bereik en het effect van de inzet onduidelijk zijn en dat verbetering mogelijk is. Opvallend is dat de betrokkenheid van relevante partijen en de afspraken die met hen zijn gemaakt enkele malen wordt benoemd, soms als goed, soms als niet goed of onduidelijk. Een vergelijkbaar beeld van de betrokkenheid van – en de gemaakte afspraken met – relevante partijen zien we terug in de conclusies die zijn getrokken met betrekking tot vroegsignalering, soms is er binnen een gemeente sprake van goede afspraken met de ene partij en minder goede of onduidelijke afspraken met de ander. Ten slotte wordt enkele malen benoemd dat de vroegsignalering en preventie worden gehinderd door enkele wettelijke en praktische beperkingen.

Aanbevelingen met betrekking tot preventie luiden dat meer gerichte inzet en aandacht nodig is. Er wordt opgeroepen om te investeren in betere voorlichting, informatievoorziening, om te werken aan concretere en beter meetbare doelen, doelstellingen en uitvoering en om de samenwerking en gemaakte afspraken met partners te verbeteren.

In het kader van vroegsignalering luidt de voornaamste aanbeveling dat de signalerings- en doorverwijsfunctie van partners (met name corporaties worden genoemd) moeten worden versterkt. Enkele verdere aanbevelingen luiden dat de gemeente haar regierol duidelijker moet innemen, dat vroegsignalering meer aandacht vereist en dat beter zicht moet worden vergaard op de doelgroep en de omvang van schuldenproblematiek.

2.9 Beantwoording onderzoeksvraag 1

Onderzoeksvraag 1 luidt: ‘Welke inhoudelijke conclusies kunnen worden verbonden aan veelvoorkomende conclusies en aanbevelingen uit het metadossier Schuldhelpverlening?’ centraal?

Uit de analyse van de vaakst voorkomende thema’s van conclusies en aanbevelingen ontstaat een vrij eenduidig beeld van de staat van de schuldhelpverlening in de gemeenten die onderwerp zijn van de rapporten.

Het eerste beeld is dat beleid, beleidsdoelen, maatregelen en indicatoren in veel van deze gemeenten niet concreet genoeg zijn uitgewerkt, wat maakt dat het beleid niet of slechts beperkt kan worden gecontroleerd door de raad en dat de doeltreffendheid en doelmatigheid van het beleid niet of slechts beperkt kunnen worden vastgesteld.

Het tweede beeld is dat dat het schuldhelpverleningsbeleid zelf onvoldoende integraal van aard is, duidelijke afspraken tussen betrokken partijen veelal ontbreken en de gemeente niet altijd de regierol bekleedt die van haar mag worden verwacht.

Een derde beeld is dat de schuldhelpverlening nogal wat te stellen heeft met de toegankelijkheid en laagdrempeligheid van de dienstverlening.

Het vierde beeld is dat de preventie en vroegsignalering van schuldenproblematiek nog een stuk beter kunnen. De regievoering van de gemeenten (in de beleidsvoering) en de samenwerking tussen betrokken partijen (bij de uitvoering) zijn hier belangrijke factoren.

Metadossier: vragen die decentraal niveau overstijgen

3

3 Metadossier: vragen die decentraal niveau overstijgen

3.1 Inleiding

In dit hoofdstuk zal een antwoord worden geformuleerd op de tweede onderzoeksvraag: ‘Welke van de conclusies (en aanbevelingen) die in de rapportages worden geformuleerd betreffen zaken die niet op decentraal niveau kunnen worden op- of aangepakt en leiden dus tot vragen op landelijk niveau?’ Hier toe is een blik geworpen op de conclusies en aanbevelingen met betrekking tot thema’s die betrekking hebben op de verhouding tussen decentraal en centraal niveau. Deze bevindingen zijn geanalyseerd en de uitkomsten van deze analyse zijn verder uitgediept met bevindingen uit enkele relevante publicaties.

Zoals reeds besproken is de Wgs een kaderwet en hebben gemeenten relatief veel vrijheid bij het vormgeven van hun schuldhulpverleningsbeleid, waarbij zij zich uiteraard moeten verhouden tot de landelijke wet- en regelgeving. Bij de beantwoording van deze onderzoeksvraag is het dan ook relevant om te kijken naar beperkingen die gemeenten als gevolg van deze landelijke wet- en regelgeving ervaren bij het vormgeven en uitvoeren van hun schuldhulpverleningsbeleid. Kijkend naar de lijst van thema’s en subthema’s zoals gepresenteerd in tabel 3.1 vallen de thema’s ‘Wet- en regelgeving’ en ‘Gegevens- en informatie-uitwisseling’ op.

3.2 Beperkingen AVG

Kijkend naar de conclusies die zijn getrokken met betrekking tot het thema ‘Wet- en regelgeving’ valt in eerste plaats op dat veel van de rapportages zich hier beperken tot het nagaan van de mate waarin het schuldhulpverleningsbeleid van de betreffende gemeente voldoet aan de wettelijke kaders van de Wgs. Een minderheid van de rapportages laat zich in de conclusies en aanbevelingen uit over de beperkingen van deze wettelijke kaders voor de vormgeving en uitvoering van het schuldhulpverleningsbeleid. De beperkingen die worden besproken betreffen de AVG:

‘De gemeente slaagt er onvoldoende in om op een integrale manier te werken op het gebied van schuldhulpverlening. Geïnterviewden stellen dat de AVG en andere betrokken wetgeving zoals de Jeugdwet, Participatiewet en WMO2015 een integrale samenwerking tussen schuldhulpverlening, Jeugdhulp en Wmo onvoldoende mogelijk maken.’ (2020)

Met de wijziging van de Wgs per 1 januari 2021 is het gemeenten toegestaan om persoonsgegevens uit te wisselen met verhuurders, energieleveranciers, drinkwaterbedrijven en zorgverzekeraars. Het is daarom interessant om na te gaan in hoeverre rapporten die in 2021 en 2022, dus na de wijziging van de Wgs, conclusies en aanbevelingen formuleren met betrekking tot de beperkingen van de AVG voor de gegevens- en informatie-uitwisseling in het kader van de schuldhulpverlening. Kijkend naar de conclusies die na de wijziging van de Wgs zijn getrokken met betrekking tot het thema ‘Gegevens- en informatie-uitwisseling’ zien we meer conclusies van deze strekking:

‘Koppel binnen de mogelijkheden van de Algemene Verordening Gegevensbescherming (AVG) de data van de uitvoeringsorganisaties met de data van de gemeente om meer inzicht te krijgen in de doelgroepen.’ (2021)

‘Binnen de Sociaal Teams ervaren consulenten geen namen te mogen noemen wanneer ze een casus bespreken, en ze ervaren de informatie ook niet te mogen delen met consulenten uit andere functiegroepen. Professionals ervaren dit als een belemmering, ook doordat inwoners als gevolg hiervan meerdere keren hun verhaal moeten vertellen. Dit beeld komt niet overeen met het uitgangspunt over dienstverlening en de AVG, dat inhoudt dat privacyregels de dienstverlening niet hoeven te belemmeren.’ (2021)

Deze conclusies geven er blijk van dat de wijziging van de Wgs op het moment dat de betreffende rapportages werden gepubliceerd nog geen weerslag had gehad op de gemeentelijke schuldhulpverlening. De volgende conclusie laat zien dat er wel iets aan het veranderen is:

‘Met ingang van 1 januari 2021 is de Wet gemeentelijke schuldhulpverlening (Wgs) gewijzigd en kunnen schuldhulpverleners zelf digitale informatiebronnen raadplegen, zoals bijvoorbeeld gegevens over schulden, salaris en andere inkomsten. Tussen de gemeente en nutsbedrijven waren ten tijde van het onderzoek nog geen formele afspraken (convenanten) gemaakt over het uitwisselen van informatie over betalingsachterstanden (deze zijn wel met de zorgverzekeraar en de woningcorporatie gemaakt). Die zijn er inmiddels wel.’ (2021)

Het zou te kort door de bocht zijn om naar aanleiding van deze conclusies te concluderen dat de wijziging van de Wgs alle beperkingen van landelijke wet- en regelgeving voor gemeentelijke schuldhulpverlening heeft weggenomen en dat gemeenten simpelweg de nieuw ontstane ruimte nog niet hebben verkend. Om de mate waarin de gewijzigde Wgs nog altijd beperkingen kent om gemeentelijke schuldhulpverlening in beeld te krijgen, wendde we ons tot een handreiking die de Autoriteit Persoonsgegevens ten tijde van de wijziging van de Wgs heeft opgesteld. Deze handreiking bevatte aandachtspunten ‘waar u als gemeente of hulpverlener rekening mee moet houden’ en onder het kopje ‘Overige aandachtspunten’ vinden we de volgende passage:

‘Geen integrale, domeinoverstijgende gegevensverwerking

- *De Wgs biedt geen mogelijkheid voor domeinoverstijgende (integrale) gegevensverwerking in het sociaal domein in den brede. De Wgs faciliteert geen verwerkingen van persoonsgegevens voor doeleinden die het domein van de Wgs overstijgen.*
- *Gegevens uit andere sociale domeinen mag u als gemeente alleen verwerken als dat noodzakelijk is voor het vaststellen van een plan van aanpak voor schuldhulpverlening.*
- *U mag als gemeente dus bijvoorbeeld geen integrale intake doen bij inwoners die, naast schuldenproblematiek, ook andere problemen/hulpvragen hebben.’*

Deze passage is opvallend, gezien zowel de wettelijke opdracht voor gemeenten om breed en integraal te werken en de nadruk die in de rapportages ligt op integrale schuldhulpverlening: de gewijzigde Wgs maakt het uitwisselen van persoonsgegevens tussen enerzijds de gemeente en anderzijds verhuurders, energieleveranciers, drinkwaterbedrijven en zorgverzekeraars weliswaar makkelijker, maar ook de gewijzigde Wgs leidt nog altijd tot beperkingen voor domeinoverstijgende hulpverlening. In een publicatie op Zorg&Sociaalweb d.d. 28-10-2022 stond te lezen:

‘De sombere conclusie luidt dat de overheid met de Wgs een kans heeft laten liggen om de diverse wetten in het sociaal domein op elkaar af te stemmen. Op onderdelen wijkt de Wgs af van het juridisch stramien van de Participatiewet, de Wmo 2015 en de Jeugdwet. Voor een ruime gegevensuitwisseling biedt de wet zelf geen houvast.’

Op 30 januari 2023 is daarom het (vernieuwde) Wetsvoorstel aanpak meervoudige problematiek (Wams) ingediend. Deze wet moet een juridische grondslag realiseren om noodzakelijke persoonsgegevens domeinoverstijgend te delen, te verzamelen en verwerken. De beoogde inwerkingtreding is 1 juli 2024.

3.3 Beantwoording onderzoeksvraag 2

In dit hoofdstuk staat de onderzoeksvraag ‘Welke van de conclusies (en aanbevelingen) die in de rapportages worden geformuleerd betreffen zaken die niet op decentraal niveau kunnen worden op- of aangepakt en leiden dus tot vragen op landelijk niveau?’ centraal.

De belangrijkste knelpunten blijken te gaan om de privacybescherming en dan vooral om regels die AVG daaraan stelt. Op basis van de hier gepresenteerde analyse kan worden geconcludeerd dat de wijziging

van de Wgs per 1 januari 2021 weliswaar heeft geleid tot meer mogelijkheden met betrekking tot gegevens- en informatie-uitwisseling, maar ook dat er aanwijzingen zijn dat in de uitvoering nog niet overal optimaal gebruik wordt gemaakt van deze mogelijkheden. Bovendien kent ook de gewijzigde Wgs beperkingen, met name waar het aankomt op domeinoverstijgende (integrale) hulpverlening. Om tegemoet te komen aan deze beperkingen, is het Wetsvoorstel aanpak meervoudige problematiek (Wams) ingediend.

De rapportages wijzen niet op verdere zaken die niet op decentraal niveau kunnen worden op- of aangepakt. Dit kan komen doordat rekenkamers zich in hun onderzoeken exclusief richten op de rol van de gemeente, dat wil zeggen op zaken die de gemeente wel kan aanpakken. Het is goed mogelijk dat de beperkingen voor gemeentelijk beleid ten gevolge van de landelijke wet- en regelgeving buiten de scope van het gemiddelde rekenkameronderzoek vallen. Een tweede oorzaak kan zijn dat landelijke wet- en regelgeving simpelweg geen verdere beperkingen voor gemeenten opwerpt bij de inrichting van het schuldhulpverleningsbeleid. Dat lijkt niet bijster waarschijnlijk en het volgende hoofdstuk maakt duidelijk dat het ook niet lijkt te kloppen.

Metadossier: witte vlekken

4

4 Metadossier: witte vlekken in de rekenkameronderzoeken

4.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt een antwoord geformuleerd op de onderzoeksvraag ‘Welke onderwerpen worden in de rapportages weinig tot niet onderzocht en welke conclusies kunnen daaruit worden getrokken?’

We kijken daar op twee manieren naar. De eerste insteek is vanuit de formele taakstelling van de lokale rekenkamers: het onderzoeken van de doelmatigheid, doeltreffendheid en rechtmatigheid van het gemeentelijke beleid. De tweede insteek is inhoudelijk en gaat over knelpunten in de schuldhulpverlening die in rekenkameronderzoeken niet of weinig voorkomen, maar uit ander onderzoek wel als zodanig naar voren komen.

4.2 Formele taakstelling rekenkamers

Rekenkamers hebben de taak de doelmatigheid, doeltreffendheid en rechtmatigheid van gemeentelijk beleid te onderzoeken. Kijkend naar de thematiek die in de rapportages aan bod komt (zie tabel 3.1) valt op dat doelmatigheid onderwerp is van 13 van de 37 conclusies en 8 van de 37 aanbevelingen en dat doeltreffendheid onderwerp is van 31 van de 37 conclusies en 18 van de 37 aanbevelingen. Ook rechtmatigheidsvragen komen op verschillende plaatsen aan bod, al is het lastig daar precieze getallen aan te koppelen.

Het is niet mogelijk om op basis hiervan te bepalen of rekenkamers bij de keuze van hun onderzoeksonderwerpen voldoende aandacht besteden aan hun formele taak, maar evident is dat dit geen onderwerpen zijn die systematisch buiten beeld blijven. Vanuit deze insteek signaleren we derhalve geen witte vlekken. Wel valt op dat de doeltreffendheid aanzienlijk vaker wordt onderzocht dan de doelmatigheid.

4.3 Inhoudelijk

Een inhoudelijk antwoord op deze vraag kan worden verkregen door te kijken naar onderwerpen die in rekenkameronderzoeken niet of weinig voorkomen, maar uit ander onderzoek wel als zodanig naar voren komen. We putten voor deze analyse uit onze eigen expertise en een verdiepingssessie met de opdrachtgever. Twee onderwerpen dienen zich nadrukkelijk aan springen: de aansluiting tussen het minnelijk en het wettelijk traject (Wgs en Wsnp) en de inzet van het schuldenbewind.

Aansluiting Wgs en Wsnp

Zoals besproken in hoofdstuk 2 kan een inwoner met schulden zich bij de gemeente melden en zal allereerst worden getracht om in het kader van de Wgs een minnelijk traject tot stand te brengen. Als men daar om wat voor reden dan ook niet in slaagt, kan de inwoner in het kader van de Wsnp verzoeken om toelating tot het wettelijk traject. De aansluiting tussen het minnelijk (geregeld in de Wgs, gemeenten verantwoordelijk) en het wettelijk traject (geregeld in de Wsnp, gemeenten niet verantwoordelijk) is al jaren een fors knelpunt. Om dat knelpunt aan te pakken heeft Berenschot in 2019 uitgebreid onderzoek gedaan naar de aard ervan.¹ Berenschot concludeert onder meer:

- de inrichting van het minnelijk traject, waarvoor gemeenten hoofdverantwoordelijk zijn, is erg belangrijk voor de aansluiting tussen het minnelijk en wettelijk traject;
- gemeenten hebben (als gevolg van beperkte wettelijke eisen in de Wgs) veel ruimte bij het bepalen van deze inrichting, wat zich uit in grote onderlinge verschillen;
- bij de wettelijke rol van gemeenten in de schuldhulpverlening is er minder nagedacht over de verhouding tussen autonomie en kwaliteitsborging van de uitvoering, waarbij is doorgeslagen naar autonomie.

Dit resulteert in grote verschillen in de schuldhulpverlening die gemeenten hun burgers bieden: in de inrichting, de uitvoering, de kwaliteit, de ambities maar ook in de aansluiting van het minnelijk op het wettelijke traject. Denkbaar is dan dat gemeenten zich afvragen of – en waarom – het probleem van de

¹ Berenschot (2019). *Aansluiting gezocht!*

aansluiting in andere gemeenten minder groot is dan bij hen en hun lokale rekenkamer vragen hier onderzoek naar te doen. Dergelijke onderzoeken hebben we niet aangetroffen.

Beschermingsbewind

Met 'beschermingsbewind' doelen we in dit rapport op het schuldenbewind. Het schuldenbewind is bedoeld voor degene die tijdelijk of blijvend niet in staat is ten volle zijn vermogensrechtelijke belangen behoorlijk waar te nemen, als gevolg van verkwisting of het hebben van problematische schulden. Iemand van wie de goederen onder bewind staan, kan daarover alleen beslissen met hulp van de beschermingsbewindvoerder of met toestemming van de kantonrechter. De rechter stelt beschermingsbewind in op aanvraag van iemand zelf of van bijvoorbeeld een partner of familielid. Beschermingsbewind kan ook worden aangevraagd door de gemeente. De kosten voor de bewindvoering kunnen worden gefinancierd uit de Bijzondere Bijstand indien de betreffende burger de kosten ervan zelf niet kan dragen. De rechter beslist op de aanvraag voor beschermingsbewind, gemeenten hebben (sinds 1 januari 2021) adviesrecht bij de behandeling van de aanvraag.

Voor gemeenten vormt het beschermingsbewind een forse kostenpost, die wordt gefinancierd uit de Bijzondere Bijstand, waar ze dus geen directe greep op hebben. Bovendien menen gemeenten dat het een relatief zwaar instrument is, dat alleen ingezet moet worden als een lichter instrument als budgetbegeleiding, coaching of budgetbeheer niet volstaat. Dit leidt tot een al jaren durende stevige discussie tussen gemeenten en het Rijk over dit instrument. Zeer onlangs publiceerde SEO een onderzoek (2023) naar alternatieven voor de financiering van schuldenbewind.²

Er zijn gemeenten die om genoemde redenen de uitvoering van de bewindvoering zelf ter hand hebben genomen (zoals Groningen). Denkbaar is dan dat gemeenten zich afvragen of dit ook voor hun eigen gemeente een oplossing kan vormen en bij hun lokale rekenkamer vragen hier onderzoek naar te doen. Dergelijke onderzoeken hebben we niet aangetroffen.

4.4 Beantwoording onderzoeksvraag 3: witte vlekken

In dit hoofdstuk is gekeken naar knelpunten in de schuldhulpverlening die in rekenkameronderzoeken niet of weinig voorkomen, maar uit ander onderzoek wel als zodanig naar voren komen. Twee onderwerpen dienen zich nadrukkelijk aan: de aansluiting tussen het minnelijk en het wettelijk traject (Wgs en Wsnp) en de inzet van het schuldenbewind.

² SEO (2023). *Onderzoek Bekostiging en beloning van beschermingsbewind bij schulden*.

Bijlage

B

Bijlage – Schuldhulpverlening

De uitvoering van de Wet gemeentelijke schuldhulpverlening (Wgs) is een verantwoordelijkheid van gemeenten, voor de Wet schuldsanering natuurlijke personen (Wsnp) geldt dat niet.

Onderstaande beschrijving van de Wgs en de Wsnp is rechtstreeks overgenomen uit het rapport 'NVRR-Metadossier Schuldhulpverlening: Analyse – Do's & Don'ts – Lijst Rekenkamerrapporten' dat Corine Baarda maakte in opdracht van de NVRR (2022).

Wet gemeentelijke schuldhulpverlening

Gemeenten hebben sinds de inwerkingtreding van de Wgs in 2012 een wettelijke taak op het gebied van schuldhulpverlening. De Wgs is een kaderwet. Dat betekent dat gemeenten veel vrijheid hebben bij het vormgeven van het schuldhulpverleningsbeleid. Schuldhulpverlening heeft een integraal karakter waardoor er niet alleen aandacht is voor het oplossen van de financiële problemen van een cliënt, maar ook voor achterliggende problematiek (bijv. problemen in de gezinssituatie) met als doel het achterhalen en verhelpen van de oorzaak van de schulden.

Op 1 januari 2021 is de Wgs gewijzigd met als primair doel het beter en vroeger helpen van mensen met schulden. Met het ingaan van de gewijzigde Wgs is het gemeenten toegestaan om ten behoeve van schuldhulpverlening persoonsgegevens uit te wisselen met woningcorporaties, energie- en drinkwaterbedrijven en zorgverzekeraars. Ook is geregeld dat schuldhulpverleners eenvoudig zelf digitale informatiebronnen kunnen raadplegen, zoals gegevens over iemands schulden, salaris en andere inkomsten. Daarnaast hebben gemeenten een verplichte taak gekregen ten aanzien van de vroegsignalering van schulden. Dat betekent dat zij sneller inzichtelijk moeten krijgen welke inwoners dreigende financiële problemen hebben.

In de Wgs is verder vastgelegd welke taken het college heeft bij de uitvoering van de schuldhulpverlening en welke kaders de gemeenteraad daarvoor moet vaststellen. De raad moet een plan voor ten hoogste vier jaar vaststellen dat richting geeft aan de integrale schuldhulpverlening. Het plan moet ingaan op het door de gemeente te voeren beleid en de wijze waarop voorkomen wordt dat inwoners schulden aangaan die ze niet kunnen betalen. Het beleidsplan moet volgens de wet in ieder geval de volgende onderwerpen bevatten:

- De resultaten die de gemeente in de door het plan bestreken periode wenst te behalen.
- De maatregelen die de gemeenteraad en het college nemen om de kwaliteit te borgen van de wijze waarop de integrale schuldhulpverlening wordt uitgevoerd.
- De wijze waarop de samenwerking met schuldeisers, waaronder verhuurders, zorgverzekeraars, water- en energiebedrijven, wordt vormgegeven.
- De maximale wacht- en doorlooptijden die de gemeente nastreeft.
- Hoe schuldhulpverlening aan gezinnen met minderjarige kinderen wordt vormgegeven.

Schuldhulpverleningstraject

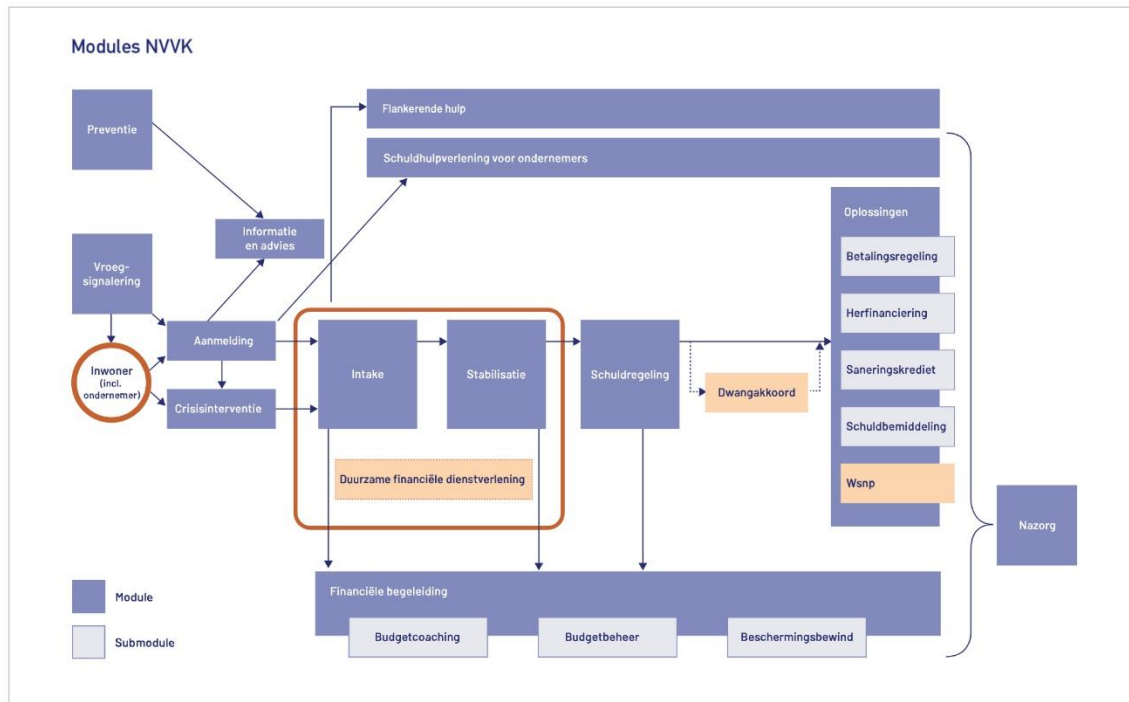
Mensen met schulden kunnen zich voor een zogenaamd minnelijk traject melden bij hun gemeente. Gemeenten kunnen vervolgens zelf schuldhulpverlening aanbieden, maar kunnen daarvoor ook professionele schuldhulpverleners contracteren. In ieder geval moet een gemeente binnen acht weken een beslissing nemen. Bij een bedreigende situatie zoals een huisuitzetting of afsluiten van water of gas, moet een gemeente iemand binnen drie dagen helpen. Mensen kunnen schuldhulpverlening weigeren. Er wordt dan geen beschikking afgegeven.

Wet schuldsanering natuurlijke personen

Als een minnelijk traject niet lukt, kan op basis van de Wet schuldsanering natuurlijke personen (Wsnp) een rechter worden gevraagd om toelating tot de wettelijke schuldsanering. Deze aanvraag moet worden gedaan door de persoon met schulden. Men spaart in 3 jaar tijd (kan verlengd worden tot 5 jaar)

zoveel mogelijk voor de schuldeisers, onder toezicht van een Wsnp-bewindvoerder.³ Heeft men zich gedurende die periode aan alle regels en verplichtingen gehouden, dan geeft de rechter een schone lei. Overgebleven schulden die onder de werking van de Wsnp vallen zijn dan niet meer afdwingbaar.

In onderstaand figuur van de Nederlandse vereniging voor schuldhulpverlening en sociaal bankieren (NVVK) zijn de verschillende (mogelijke) stappen in een schuldhulpverleningstraject schematisch weergegeven.

Overige wetgeving

Andere wetten die voor gemeenten een rol spelen bij schuldhulpverlening zijn:

- Wet vereenvoudiging beslagvrije voet Deze wet regelt een betrouwbare berekening van de beslagvrije voet en daarmee een betere bescherming voor mensen met schulden.
- Adviesrecht gemeenten bij schuldenbewind Deze wet geeft gemeenten de mogelijkheid de rechter te adviseren of een inwoner het beste geholpen is met voortzetting van het bewind of dat een lichtere vorm van gemeentelijke ondersteuning beter helpt.
- Wet stroomlijning keten voor derdenbeslag Deze wet regelt een betere borging van het bestaanminimum van mensen met schulden en het zoveel mogelijk voorkomen van ophoging van schulden met onnodige kosten.

Websites met meer informatie over schuldhulpverlening:

- <https://www.nvvk.nl/> met actuele informatie, een kennisbank met handleidingen en modules en informatie over specifieke thema's zoals vroegsignalering of convenanten.
- <https://vng.nl/rubrieken/onderwerpen/schuldhulpverlening>

³ Met ingang van 1 juli 2023 is de termijn van 36 maanden gewijzigd naar 18 maanden.

REGIOPLAN
BELEIDSONDERZOEK

**Regioplan
Jollemanhof 18
1019 GW Amsterdam
T +31(0)20 531 53 15
www.regioplan.nl**